

**KAVRAM DÜNYASINI ZENGİNLEŞTİRMEDE DİVAN ŞİİRİNDEN
YARARLANMA: "NECATİ BEY DİVANI ÖRNEĞİ"**

Seda ARTUÇ

sedartuc2363@gmail.com

ÖZET

Divan edebiyatı ürünleri kavram dünyasını zenginleştirmede araç olarak kullanılmaya müsait eserlerdir. Şiirlerde kullanılan edebi sanatlar, özenle seçilmiş kelimeler eserlerin bu amaçla kullanılmasına hizmet edecektir. Biz de çalışmamızda divan edebiyatında müstesna bir yer teşkil eden Necati Bey divanından örnek bir gazeli kullandık. Divan edebiyatı ürünleri içerisinde kavram dünyasını zenginleştirmede kullanılabilir şüphesiz birçok örnek mevcuttur. Seçtiğimiz gazelin amacımıza hizmet edeceğini umuyoruz. Çalışmada Necati Bey'in kısa bibliyografyasına yer verilmiştir. Örnek olarak sunulan gazel, beyitler şeklinde incelenmiş ve her beyit hem edebî sanatlar açısından hem de kavram dünyasına katkıları açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Necati Bey, gazel, kavram dünyası, divan şiiri.

ABSTRACT

Divan literature, the concept of products suitable for use as a means to enrich the world of artifacts. Poetry is used in the literary arts; artifacts carefully chosen words to be used for this purpose will serve. In our study, constituting a special place in divan literature Necati Bey ghazals have used a sample from the sofa. Divan literature in products that can be used to enrich the world of concepts doubt many examples are available. We have chosen hope it will serve our purpose of ghazals. In this study, Necati Bey short bibliography is included. Ode presented as an example in the form of couplets and each couplet examined both in terms of the literary arts, the concept has been evaluated in terms of contributions to the world.

Key words: Necati Bey, ghazals, the concept of the world, divan poetry.

Divan edebiyatının en yaygın nazım şekillerinden biri "**gazel**"dir. "*Kelime anlamı kadınlar için söylenen güzel ve aşk dolu sözdür. Özellikle İran ve Türk edebiyatında çok sevilir ve yazılırdı. Arap edebiyatında kasidenin bir bölümü iken tegazzü sonradan ayrı bir şekil olmuş ve gelişme göstermiştir. Beyit sayısı 5- 12 beyit arasında değişir.*"(Pala, 2008) Necati Bey'in inceleyeceğimiz gazeli 14 beyitten oluşmaktadır.

Haluk İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz isimli kitabında, "15 beyitten uzun gazellere gazel-i mutavvel" diyerek, Nizâmi'nin 19 beyitten oluşan bir gazelini örnek göstermiştir. Diğer taraftan İskender Pala, Divan Edebiyatı isimli kitabında, "12 beyitten fazla olan gazellere müzeyyel veya mutavvel (uzatılmış) gazel denir."(Pala, 2008) şeklinde bir ifade kullanmıştır. Biz de hocaların görüşlerinden yola çıkarak gazelimizin mutavvel gazel olduğuna kanaat getiriyoruz.

15. Asrın, Şeyhî ve Ahmed Paşa'dan sonra üçüncü büyük şairi Necâti'dir. "Kabul edilen bir rivayete göre şair, çocukluğunda Edirneli bir hanımın kölesi idi. Bu rivayet Necâti'nin Türklüğe ve Müslümanlığa bir başka milliyetten ve Hristiyanlıktan geldiğini ifade eder.

Yine aynı rivayete göre Necâti, kölesi olduğu kadının yanında gösterdiği kabiliyetle Sâili adlı bir şairin dikkatini çekmiş ve Necâti bu şair tarafından bilhassa yetiştirilmiştir."(Banarlı, 2004) Bu özelliğinden dolayı Fuat Köprülü Necâti'ye **muhtedi şair** demiştir. Necâti, devrinin en sade ve temiz bir aile Türkçesini en iyi kullanan şairlerinden biridir. O devir Türkçesinin ve Türklüğünün kudretini, Necâti gibi bir Hristiyan çocuğunun bile Türkçenin şairi olmasından anlıyoruz.

Şairin asıl adı İsa'dır. Eski kaynaklarda Abdullah olarak geçtiği de görülür. Şöhreti Türkiye'ye Kastamonu'dan yayılmıştır. Necâti, Kastamonu'da hattatlık yapmış ve şairlik şöhretini burada kazanmıştır. Ancak, Kastamonu'ya ne zaman geldiği konusunda bir malumat yoktur. Fatih Sultan Mehmet'in divan kâtipliğini yapmak göreviyle İstanbul'da bulunmuştur. Daha sonra II.Bayezid tarafından himaye edilmiştir.

"Necâti Bey'in divanındaki 650 gazel, büyük ekseriyetle Türkçe kelimelerle söylenmiş; bu gazellerin redifleri ekseriya ve kafiyeleri yer yer Türkçe filler ve Türkçe kelimelerle tertiplenmiştir." (Banarlı, 2004)

Biz de Necâti Bey'in divanından aldığımız güzide bir gazeli, divan şiirinin muhtevasını oluşturan unsurlardan yola çıkarak anlamaya çalışacağız.

Divan şiirinin muhtevasını oluşturan unsurları:

1. Dini Unsurlar
2. Mitolojik Unsurlar
3. Tarihî Unsurlar
4. Yerel / Millî Unsurlar
5. Fantastik Unsurlar olarak sıralayabiliriz.

Şüphesiz ki bir şairin yaşadığı devrin sosyal hayatı; ahlak, adalet, görüş ve düşüncelerine ait yapılanmaları, o şairin eserlerine de yansır. “Necâti Divanı’nda şairin kendi hayatını aksettiren çeşitli söyleyişler; devrin sosyal hayatına ahlak, adalet, görüş ve düşüncelerine ait çizgiler; tabiat güzellikleri, av tasvirleri vb. gibi çeşitli temalarda söylenmiş şiirler, bilhassa gazeller vardır.”(Banarlı, 2004). Bizim seçtiğimiz gazelde de yer yer dinî- tasavvufi unsurlara, yer yer mitolojik unsurlara rastlanmakla beraber; şairin hisleri ve sevgiliye ait tasvirleri de bulunmaktadır. Bütün bu unsurlar Türkçe öğretiminde kavram dünyasını zenginleştirmede kullanılabilir niteliktedir. Gazelimizin şerhine geçmeden önce, şiiri bütün olarak görelim:

“ Nâsıh bana mahalle-i dil-dârı ko deme
Bu pendî kimse vermedi cennette âdeme

Zâhid ederse cennet-i kûy-i habibi terk
Billâhi mâni olma ko gitsin cehenneme

Bir yâr-ı hem-dem olmasa cennet ne fâ’ide
Verirler iki âlemi bir yârı hem-deme

Nerm ü harîr ü hulle-i sündüs gelir bâna
Taş yükledirse katı gönüller arkama

Öykündüğü için senin ay alına güneş
Hışm etti rûzigâr iletmedi akşama

Ferhâd-ı câna zerre kadar arka olmadı
Dağlar kadar dayanır idim dostlar gama

Ne lâ’li dirgirir ne saçî mârî öldürür
Gâlib budur ki yaramaz oldun eme seme

*Aşkî yolunda göz yaşdır hâsılım hemân
Ya Rab benim neme kıyar ol dil- rübâ neme*

*Dil hastasına şeker-i nâbından em buyur
Dedim dedi ki ölmez isen eresin eme*

*Hem ömr ü hem hayât verir zülfün ü lebin
İsî-i Meryem eder imiş hükm bir deme*

*Lâfzın dür-i latif durur anla kadrini
Lûtf eyle her kişi ile etme mükâleme*

*Ağzından öpeyim diyeni emdi gamzesi
Sana da ey gönül neler eylese uş eme*

*Yıllarla âfitâb-ı felek doğa dolana
Gelmeye bir senin gibi mehpâre âleme*

*Aşk âyetini ezber okurken Necâtî'ye
Bihûde sözler anma eyâ vâ'iz epsem'e"(Tarlan, 1992)*

Necâti Bey'in bu gazelini kendi içerisinde taşıdığı anlamlar çerçevesinde incelerken zaman zaman kimi unsurların daha iyi algılanmasını sağlamak amacıyla benzer beyitlerden de yararlandık. Özdeş beyitlerle, seçtiğimiz gazelin beyitlerini mukayese ettik.

"Nâsîh bana mahalle-i dil-dârı ko deme

Bu pendî kimse vermedi cennette âdeme"

Gazelimizin matla beyiti, "cennet ve âdem" kelimeleriyle dini-tasavvufi unsurlara örnek teşkil ediyor. "Bana mahalle-i dil- dârı ko deme Nâsîh / Âdeme cennette bu pendî kimse vermedi".

Beyitte “cennet ve âdem” kelimeleri arasında tenasüp ilgisi bulunmakla beraber; “mahalle-i dil-dâr ve cennet” ifadeleri arasında da leff ü neşr sanatı görülmektedir. Divan edebiyatının muhtevasını oluşturan milli unsurlar arasında, cennet bahsi, “sevgilinin bahçesi, mahallesi, yurdu kısaca onun bulunduğu yer”(Pala, 2009) olarak geçmektedir.

Diğer yandan Hz. Âdem’in yasak meyveyi yiyerek cennetten sürgün edilmesi kıssasına da telmih yapan şair, nâsiha (öğüt veren / nasihat eden) seslenerek kendisinden, gönül alan sevgilinin mahallesini/ yakınıni terk etmek istememesini söylüyor. Ayrıca, hüsn-i talil yoluyla bu isteğini cennette Âdem’e bile kimsenin böyle bir öğüt vermemesine bağlıyor. Divan edebiyatında zaman zaman kullanılan “sevgili-âdem” mazmunlarının iham-ı tenasüp ilgisi kurduğu da söylenebilir Burada, iham-ı tenasübün, dize ya da beyit içinde belirtilmemiş anlamıyla diğer bazı sözcüklerin arasında anlam bakımından bağlantı kurulmasıyla yapılan bir edebi sanat olduğu hatırlanmalıdır.

“Cennet ve âdem” kelimelerinin bir arada kullanıldığı ifadeler farklı beyitlerde de rastlanmaktadır:

“Ana şâdem ki mekânında mekân etdi beni

Âdem’in gelmez imiş gönlüne cennetde melâl”

(Yahyâ Bey) (Pala, 2009)

Örneklerde de görüldüğü gibi, hedef kitlenin kavram dünyasına “cennet ve Âdem Kıssası” değerlerini kazandırmak için divan şiiri çok önemli örnekler sunmaktadır.

Gazelimizin ikinci beyiti de matla beyitiyle ortak manalar içermektedir:

“Zâhid ederse cennet-i kûy-i habibi terk

Billâhi mâni olma ko gitsin cehenneme”

“Zâhid, cennet-i kûy-i habibi terk ederse/ Billâhi mâni olma ko cehenneme gitsin”. “Zâhid” divan şiirinde “Allah’ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişidir. Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdırlar, hayatın acemisidirler. Zâhidde olanlar âşıktadır. Zâhid, aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emeli cennete kavuşmaktır.” (Pala, 2009) İşte zâhidin tüm bu özellikleri onun, sevgilinin mahallesini terk ettiği zaman, cehenneme gitmeyi hak ettiğine delalet eder.

Yani zâhidin aşktan uzak duruşu, dolayısıyla "cennet-i kûy-i habib"i (sevgilinin cennet mahallesi) terk edişi, onun çok istediği cennete kavuşmak yerine, cehenneme gitmesiyle nihayet bulur. Diğer yandan "zâhid- cennet- cehennem" kelimeleri arasında leff ü neşr münasebeti görülmektedir. Sevgilinin bulunduğu yer manasıyla cennet, divan edebiyatının millî bir unsurunu yansıtmaktadır.

Ayrıca, cennetin kapısında Hz. Peygamber'in adının yazılı olduğu inancına göre, "Habib-cennet" kelimeleri arasında bir tenasüp ilgisi olduğunu söyleyebiliriz. Aynı ilginin iham-ı tenasüp şekliyle "cennet ve kûy" ifadelerinde de oluşturulduğu açıktır. Necâtî'nin bir başka beyitinde de zâhidin acemiliğine, beceriksizliğine, anlayışsızlığına ta'riz yoluyla gönderme yapılmıştır:

"Perhiz öğredir bana zâhid kişilenir

Miskin gam-ı nigârı ne bilsin yenir sanır" (Pala, 2009)

Bütün bu edebi sanatlar ve dolayısıyla az sözle çok şey anlatma sanatı, Türkçenin söz zenginliğini de somutlaştırmaktadır.

"Kûy- zâhid" kelimelerinin, sevgiliye ulaşmanın imkânsızlığıyla ifade edildiği bir başka beyit de Aşkî'nindir:

"Tavâf-ı kûy-ı dilberden murâd olan tecellidir

Garez bâğ-ı cihândan zâhidâ dîdâr imiş bildim" (Pala, 2009)

"Bir yâr-ı hem-dem olmasa cennet ne fâ'ide

Verirler iki âlemi bir yârı hem-deme"

"Cennet ne fâ'ide bir yâr-ı hem-dem olmasa/ iki âlemi bir yârı hem-deme verirler". Manası gayet açık olan beyitte, "yâr-ı hem-dem" fantastik bir unsurdur. Sevgiliyle sıkı fıkı bir ilişki olmadığı müddetçe, cennetin bile âşığı mutlu etmeyeceği hususu dile getirilmiş; yâr ile olan münasebet için her iki cihanın da feda edilebileceğiyle mübalağa sanatına müthiş bir örnek sunulmuştur. Yine bu beyitte, "yâr-ı hem-dem ve cennet" kelimeleri arasında bir tenasüp ilgisi olduğunu söylemek mümkündür.

"Dem" kelimesinin bu beyitte olduğu gibi "zaman veya an" anlamlarıyla kullanıldığı birçok örnek bulunmaktadır. Şeyhi'nin şu beyiti bu örneklerden biridir:

"Ne bir dem ol büt-i ra'nâ bizimle hem-dem olur

Ne bir nefes bu gönülden firâk odu kem olur" (Pala, 2009)

Türkçenin söz varlığı ve ifade zenginliğinden yeri geldikçe söz ediyoruz. Bu beyitlerde de görüldüğü gibi bir kelimenin birden fazla anlam ifade etmesi ve bu anlamların her birine en güzel kullanım alanları sunulmasını da divan şiirinde görüyoruz.

Divan şairi, sevgiliden gelen her şeye razıdır. Sevgilinin attığı taş da olsa, diken de olsa; sunduğu zehir de olsa âşık sorgulamadan kabul eder. Sevgilinin yeri âdeta âşığın başı gözü üzerindedir. Necâti, bu hissiyatı şöyle ifade etmiştir:

“Nerm ü harîr ü hulle-i sündüs gelir bâna

Taş yükledirse katı gönüller arkama”

“Bâna nerm ü harîr ü hulle-i sündüs gelir/ katı gönüller arkama taş yükledirse”. Nerm-taş, harîr- katı, hulle- arka kelimeleri arasında leff ü neşr görülmektedir. Nerm (yumuşak)- taş, harir (ipek)- katı kelimeleri arasındaki tezatla beraber; hulle (elbise)- arka ifadelerinde de tenasüp ilgisi bulunmaktadır. Hülâsa şair, katı gönüllü sevgilinin âşığın arkasına taş yüklese bile bu yükün âşığa yumuşak, ipek, parlak renkli ve süslü cennet elbisesi gibi geleceğini söyleyerek, mükemmel bir mübalağa örneği daha sunmuştur.

Dinî- tasavvufi anlayışa göre “hulle”, cennetteki hurilerin her birinin yetmiş kat elbisesi olarak anılmaktadır. Bu yetmiş kat elbisenin her birinin yetmiş renkte görüneceği inancından yola çıkarak telmih yoluyla hurilerin yüküne de gönderme yapıldığını söylemekte bir beis görmüyoruz. Nitekim Yahyâ Bey’in şu beyiti de bu bahse örnek teşkil etmektedir:

“Âdeme hâlet verir mânend-i hûr-ı bî- kusur

Hulle-i cennetle giymiş nûrdan efsar livâ” (Pala, 2009)

Her biri kendi içerisinde birer dünya barındıran beyitler, basit görünümlü olmalarına rağmen okuyucuyu âdeta bir kavram zenginliğine sürüklemektedir. Doğrusu, bu çalışmada sadece bir örneğini sunabildiğimiz divan şiirinin, Türkçe öğretimine sağlayacağı katkıyı tartışmaya gerek bulmuyoruz.

Gazelimizin beşinci beyiti, divan şiirinde örneğine az rastlanan beyitlerden:

“Öykündüğü için senin ay alnına güneş

Hışm etti rûzigâr iletmedi akşama”

“Güneş senin ay alnına öykündüğü için/ Rûzigâr hışm etti akşama iletmedi”. Necâti’nin, sevgili mefhûmu üzerindeki teşbih ve mecazlarından biri de “Güneş”tir. Şair, sevgili ile Güneş arasındaki teşbih münasebetini, Güneş’le ilgili birçok hususla ifade eder. *“Mesela Ay da beraber zikredilir: O mihr- ziyâ sevgili seher vaktindeki ay gibi göz önünden kaybolur. Güneş üzerinde hilali görmeyen kimse, o güneş yüzlünün zerrin külâhı eğri olarak geçişini görsün; güzellik âfitâbı sevgili ayın on dördü gibi on beşinde kemâlini bulmuş, olgunlaşmıştır.”(Çavuşoğlu, 2001).*

Örnek beyitimizde de "Güneş ve Ay" teşbihleri birlikte kullanılmıştır. Bu münasebet, Güneş'le Ay arasında bir kıyaslama yaparak, Güneş doğunca Ay'ın battığını belirtmek; Güneş'in üstünlüğünü ifade etmek şeklindedir. "Rûzigâr" kelimesi, zaman anlamıyla kullanılmış, mübalağa yoluyla Güneş'in sevgilinin parlak alnına özenerek batmadığı, dolayısıyla zamanın akşam olmadığı, böylece Güneş'in Ay'ın çıkmasına izin vermediği anlatılmıştır. Ayrıca bu beyitte mitolojik bir öge olarak, "Güneş Tutulması" tasvirinin geçtiğini de söyleyebiliriz. İşte bu kadar geniş anlamlar içeren bu kadar farklı mana ifade eden kavramların yine iki mısraa sığdırıldığını görüyoruz.

"Ferhâd-ı câna zerre kadar arka olmadı

Dağlar kadar dayanır idim dostlar gama"

"Ferhâd-ı câna zerre kadar arka olmadı/ Dostlar gama dağlar kadar dayanır idim". Divan şiirinde "Ferhâd", fantastik bir unsur olarak sıkça kullanılmaktadır. Bu beyitte de Hüsrev adlı İran padişahının sevgilisi Şirin'e âşık olan; bu sebeple Bisütun Dağı'nı delmeyi göze alan, nitekim bu uğurda canını veren Ferhâd telmih yoluyla anılmıştır. *"Sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleştirilmesi zor işleri göze alan âşığı sembolize"* (Pala, 2009) eden Ferhâd, bu beyitte de genel anlamıyla kullanılmıştır. Âşığın sevgilisi için neler yapabileceğini bir kez daha dile getiren şair, sevgilinin âşığına zerre kadar bile yardımcı olmadığını hâlbuki âşığın dağlar kadar acıya, kedere bile katlanmayı göze aldığını vurgulamaktadır. Necâti Bey divanında *"Ferhâd, hemen hemen bütün beyitlerde dağ münasebetiyle zikrediliyor"* (Çavuşoğlu, 2001).

Bir halk hikâyesinin en güzel ve özet şekliyle somutlaştırıldığını görüyoruz. Kavram dünyasının zenginleştirilmesinde, divan şiirimizin en güzel örneklerini kullanmanın önemi bir kez daha tüm açıklığıyla karşımıza çıkıyor.

"Ne lâ'li dirgirir ne saçı mârı öldürür

Gâlib budur ki yaramaz oldun eme seme"

"Ne lâ'li dirgirir ne saçı mârı öldürür/ Gâlib budur ki eme seme yaramaz oldun". Divan şairlerinin "dudak" üzerinde yaptıkları teşbihler ve mecazlar içerisinde "lâ'l" kullanımı oldukça yaygındır. Bu kullanım o kadar makbul sayılmıştır ki beyitimizde olduğu gibi, çok defa "dudak" yerine sadece "lâ'l" kelimesi tercih edilmiştir. Lâ'l, rengi ve değeri itibarıyla sevgilinin dudağına benzetilmiştir. *"Rivayete göre aslında ak bir taş olduğu hâlde ciğer kanıyla boyanıp Güneş'e bırakılır ve Güneş'in etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş."* (Pala, 2009). Diğer yandan sevgilinin dudaklarının bir âb-ı hayat olduğu, âşığı dirilttiği, ona can verdiği, derdine derman olduğu da şiirde ima edilen manalardandır.

"Mâr" kelimesi ise divan şiirinde sevgilinin saçını ifade eder. *"Divan şiirinde sevgilinin saç ve âşığın âhları şekil yönünden yılana benzer. Uzunluğu, kıvrımlı oluşu, siyahlığı, zehri vs. özellikleri ile ele alınır."* (Pala, 2009)

“Yılan oyuncularını boyunlarına yılan sararlar ve yılan sokmalarına karşı tiryâk (=panzehir) kullanırlar veya panzehir satıcıları yılan taşırlar. Bu sebeple saçın yanında leb, tiryâka benzetilmektedir.” (Çavuşoğlu, 2001).

Edebiyatımızın millî unsurlarına örnek teşkil eden bu beyitte , “lâ’l, dirgirmek (diriltmek), mâr, öldürmek” kelimelerinin tesadüfen bir arada kullanılmadığı görülmektedir. Bu kelimeler arasındaki tenasüp ilgisiyle beraber şair, sevgiliye sitem etmektedir. Sevgilinin ne öldürdüğünü ne dirilttiğini, bu sebeple de kendisinin bir işe yaramaz olduğunu ve galip olanın da bu durum olduğunu belirtmektedir.

“Em” kelimesinin hem fiil olan anlamı düşünülüp hem de ilaç, deva anlamları düşünülürse, cinasın getirdiği istihdamdan söz edilebilir. Ayrıca, “lâ’l- em, dirgir- em” kelimeleri arasında da bir leff ü neşr münasebeti bulunmaktadır. Necâti Bey’in şu beyitinde de lâ’l kelimesinin dudağa teşbihi görülmektedir:

“Lâ’l-i lebüne cân ile dil müşteri iken

Bâzâr idersin ey boyı şimşâd elün beri” (Çavuşoğlu, 2001).

Fuzûlî, sevgilinin dudaklarının can sunup can aldığını şu güzel beyitle ifade ediyor:

“Çâre umdum lâ’l-i şîrîninden eşk-i telhime

Telh-i güftâr ile aldın cân-ı şîrînim benim” (Pala, 2009).

Divan şiiri, örneklerde de görüldüğü gibi, söz varlığımıza katkıları yanında kelimelerin birbiriyle ilişkisini ve bu ilişkideki bütünlüğü de öğretmektedir. Her beyit âdeta bir kompozisyon örneği teşkil etmektedir.

İşi gücü, sevgili için ağlamak; sevgilinin yolunda her şeyini harcamak, heba etmek olan âşığın, Yaradana seslenmesinin en güzel örneklerinden birini Necâti Bey şöyle ifade ediyor:

“Aşkı yolunda gözyaşındır hâsılım hemân

Ya Rab benim neme kıyar ol dil- rübâ neme”

“Hâsılım hemân aşkı yolunda gözyaşındır/ Ya Rab ol dil- rübâ benim neme kıyar neme”. Şair, “Ya Rabbim benim her anım, her şeyim o gönül alan sevgilinin yolunda gözyaşı dökmekle geçiyor. Buna rağmen, benden daha ne istiyor, bana niye kıyıyor.” diyerek, istifham yoluyla, acısını belirtiyor. İkinci beyitte “nem” kelimesinin aslında bir soru ifade etmekle beraber; cinas yoluyla gözyaşının ıslaklığıyla tenasüp; ayrıca leff ü neşr ilgisi kurduğu da görülmektedir. Burada leff ü neşrin, bir söz veya beytin ilk bölümünde en az iki şeyi söyleyip sonra onlardan her biriyle ilgili benzerlik ve karşılıkları kullanma sanatı olduğu hatırlanmalıdır.

Divan şiiri aynı zamanda edebî sanatlar vasıtasıyla unutulmuş değerleri hatırlatır; dikkat edilmeyen ayrıntılara vurgu yapar.

"Dil hastasına şeker-i nâbindan em buyur

Dedim dedi ki ölmez isen eresin eme"

"Şeker-i nâbindan dil hastasına em buyur dedim/ dedi ki ölmez isen eme eresin". Gönlü hasta olan âşık, sevgilinin şeker dudaklarından derman, ilaç istemiş; sevgili de eğer âşık dertten ölmezse dermana ulaşabileceğini söyleyerek âşıkla âdeta alay etmiştir. Nihayetinde âşık vuslatı yaşasa da ölecektir yaşamasa da ölecektir. Daha önceki beyitte de ifade ettiğimiz gibi, sevgilinin dudakları âşığa hem can verir hem de âşıktan can alır.

"Âşık hastadır, sevgilinin dudağını sorar. Burada sormak hem ilaç hem de öpmek manalarındadır. Sevgilinin dudağı derman veya ilaç olarak ifade edildiğinde, âşık ölümlü diye vasfolunmuştur." (Çavuşoğlu, 2001). Bu beyitte "em" kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Kadı Burhaneddin'in şu beyiti de ifademizi pekiştirecektir:

"La'l-i lebinden em uman gerek ki derde katlana

Zülfüne bû apara mı katlanmayan şeb- gîrine" (Pala, 2009).

Ayrıca belirtmekte fayda gördüğümüz bir diğer husus da, "nâb" kelimesinin katıksız, halis, saf anlamlarıyla şeker kelimesini niteleyerek, ortaya "katıksız (saf) şeker" tamlamasını çıkardığı; bu tamlamanın da beyitin şerhinde sevgilinin dudaklarını ifade eden bir mazmun olarak ele alındığıdır.

Günümüz gençliğinin kavram dünyasında "aşk, sevgili, âşık" ifadelerinin bayağılaştığı değer yitirdiği göz önüne alınırsa divan şiirindeki ulvi aşkların, sevgili nazarının onlara neler katacağının önemi malumdur.

"Hem ömr ü hem hayât verir zülfün ü lebin

İsî-i Meryem eder imiş hükm bir deme"

"Zülfün ü lebin hem ömr ü hem hayât verir/ İsî-i Meryem bir deme hükm eder imiş". Divan şiirinin muhtevasını oluşturan mitolojik ve fantastik unsurların yoğun olarak bulunduğu beyitte şair, önceki beyitlerinde de kullandığı "sevgilinin dudaklarının âşığa derman olması" teşbihine yer vermiştir. Telmih yoluyla Meryem kıssasına yer veren Necâti, sevgilinin saçlarının da âşığın kemendi olduğu dolayısıyla "hayat vermek" ifadesi arasında tezat kurarak okuyucuyu âdeta farklı bir âleme götürmektedir. Diğer yandan *"Saç, rengi ve zünnâra (rahiplerin bellerine bağladıkları kuşak) benzeyişi itibarıyla küfr alâmeti olduğundan İsa Peygamber'e ve Meryem'e, tersağa (Hristiyan) bilhassa – muhtemeldir ki şeklinden dolayı- Haç'a teşbih edilmektedir." (Çavuşoğlu, 2001).* Ayrıca İsa Peygamber'in ölülere diriltmek mucizesine telmih yoluyla şair, "leb" kelimesini Hz. İsa'ya teşbih etmiştir.

Hülâsa Necâti, İsa'nın gökte oluşu ve zamana hükmedişi gibi, sevgilinin de dudakları ve saçları aracılığıyla âşığın ömrüne hükmetmesini bağdaştırmıştır. Bu ifadeyle bizlere hüsn-i talilin en güzel örneklerinden birini sunmuştur.

“Zülf” kelimesinin bir örneğini de Necâti'nin şu beyitinde görüyoruz:

“Şevk-i ruhsârınla dil zülf-i dü-tâdan korkmaz

Ârzû-yı genc edenler ejderhâdan korkmaz” (Pala, 2009)

“Zülfün lebe vardı ve gözünden hazeri yok

Havf-i 'ases itmeye belî bâdede tersâ” (Çavuşoğlu, 2001)

Necâti'nin divanından aldığımız bu beyitte de yukarıda bahsi geçen Hristiyanlık unsurlarına telmih görüyoruz. Bu beyitlerle karşılaşan okuyucu hiçbir bilgisi olmasa dahi beyitlerde geçen ifadeleri merak edecek; böylece yaptığı araştırmayla bir kelimenin anlamını öğreneceği sırada, kavram dünyasına onlarca yeni bilgiyi katmış olacaktır.

Necâti divanında sevgilinin sözlerinin; dür (dür-i lâtif), çeşme-i cân, dermân, şeker-i Mısır gibi teşbihlerle anıldığını görüyoruz. Sevgilinin sözlerinin dür-i lâtif olarak nitelendiğine örnek teşkil eden bir beyit de gazelimizin on birinci beyiti:

“Lâfzın dür-i latif durur anla kadrini

Lûtf eyle her kişi ile etme mükâleme”

“Kadrini anla lâfzın dür-i latif durur/ Lûtf eyle her kişi ile etme mükâleme”. Bu beyit âşığın, sevgilisinin sözlerini bile inciye benzeterek onun ne kadar değerli olduğunu dile getirmesiyle beraber; gizli bir kıskançlık ve paylaşamama duygusunu da ifade etmektedir. Şair, hüsn-i talil yoluyla, sevgilisinin herkesle konuşmamasını talep etmektedir. Buradan yola çıkarak kendisi için de bir lütuf arzulamaktadır. Necâti bir başka beyitinde de sevgiliden lütfu şu şekilde istemektedir:

“Billâhi Necâtiye bu lutf u atâyı gör

Şeyhî olalı şeyhi nazmı hasen olmuşdur” (Pala, 2009)

Örneklerde görüldüğü gibi âşık, sevgilisinin sözünü bile lütuf olarak görmektedir. Unutulan değerlerin hatırlatılması, önemsiz görülen şeylere dikkatlerin celbedilmesi için divan şiirinin mühim bir araç olabileceğinin en güzel kanıtlarından birini de böylece görmüş oluyoruz.

“Ağzından öpeyim diyeni emdi gamzesi

Sana da ey gönül neler eylese uş eme”

"Gamzesi ağzından öpeyim diyeni emdi/ Ey gönül sana da neler eylese uş eme". Sevgiliye sitemin hissedildiği bu beyitte şair, rakibine duyduğu kıskançlığı da dile getirmektedir. Sevgilinin yan bakışlarıyla rakibi öptüğünü; bu yüzden onun gamzesinin ne kadar yalancı olduğunu ve âşığına ne yaparsa yapsın, âşığın şaşırması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Necâti, sevgilinin bir gamzeyle bile nelere yol açabildiğini mübalağalı bir şekilde sunmuştur. Gamzenin kudretini Nef'i de şu beyitiyle anlatmıştır:

"Gamzen suâle başlasa uşşâka her müjen

Gûyâ lisân-ı hâl ile bir tercemân olur" (Pala, 2009)

Bu beyitlerde de görüldüğü gibi, divan şiiri kelimelere sadece birer kelime olarak bakmaz. Aynı zamanda kelimelerin kudretini de dile getirir. Bu açıdan da divan şiirleri kavramların öğretilmesinde eşsiz araçlardır.

"Felek" kelimesi, divan şiirinde çeşitli anlamlarla kullanılmaktadır. "Felek" in en yaygın kullanımı gök, gökyüzü, sema manalarıdır. Bazı beyitlerde "âfitâb" kelimesiyle tamlama kurarak, gökyüzünün güneşi anlamını ifade etmektedir. Necâti'nin gazelinden aldığımız beyit bu kullanıma örnektir:

"Yıllarla âfitâb-ı felek doğa dolana

Gelmeye bir senin gibi mehpâre âleme"

"Âfitâb-ı felek yıllarla doğa dolana/ senin gibi bir mehpâre âleme gelmeye". "Mâhın sevgiliye teşbihi ile Güneş de zikredilir Güneş yıllarla doğar dolanır, fakat o sevgili gibi bir ay parçası dünyaya gelmez." (Çavuşoğlu, 2001). Âşığın sevgilisini yüceltmede mübalağası, çok güzel bir ifadeyle aktarılmıştır. Mitolojik unsurların yoğunlukta olduğu bu beyitte, âfitâb- felek- mehpâre kelimeleri arasında kurulmuş bir tenasüp ilgisi bulunmaktadır. Ayrıca "yıl- dolanmak, felek- âlem" kelimelerinde de iham-ı tenasüp münasebeti görülmektedir. Şair, sevgilinin "ay parçası" olarak Güneş'e üstünlüğünü de vurgulamıştır. Çünkü inanışa göre Ay, Güneş gibi ateş değil; Güneş'ten aldığı ışığı yansıtmakla nurdur. Bu yüzden sevgili, bu beyitte mehpâre olarak tasvir edilmiştir. Ahmed Paşa'nın aşağıdaki beyiti de Necâti'nin sevgili tasviriyle paraleldir:

"Güneş yüzünle ay etmiş kemâl-i hüsnde da'vâ

Her ay ol naks için olur felekde rûy-ı mâh eğri" (Pala, 2009)

"Felek" kelimesinin ihtiva ettiği anlamları bu kadar somut ve bu kadar zengin anlatabilecek başka bir yol olmadığı kanaatindeyiz.

Gazelimizin makta beyitinde şair, divan şairlerinin genel itibariyle yaptıkları gibi, mahlasını kullanmıştır:

“Aşk âyetini ezber okurken Necâti’ye

Bihûde sözler anma eyâ vâ’iz epsem’e”

“Eyâ vâ’iz epsem’e aşk âyetini ezber okurken Necâti’ye bihûde sözler anma”. Gazelin matla beyitine “nâsıh” ifadesiyle başlayan Necâti, makta beyitinde de “vâ’iz”e seslenmektedir. “Necâti Bey divanında sofî, zâhid tipine muvâzi olarak zikredilen vâ’izin mekânı mesciddir. Güzel sevenlere o da ta’n eder. Acı ve bârid bir sözle, gavgâ eder gibi tepine tepine gâh mahşer hesabını anarak gâh sanki oradan gelmiş gibi, cehennemden bahsederek korkutur gâh halkı hûr-ı Rıdvân ile kandırmaya çalışır.” (Çavuşoğlu, 2001).

Şair, vâ’izlerin bu davranışlarını da dolaylı olarak eleştirip; kendisi aşkın ayetini ezbere okurken vâ’izin sözlerinin boşuna, beyhude, yararsız olduğunu vurgulamıştır. Kendisi öyle bir âşıktır ki hiçbir söz ya da öğüt onun bu istidadını engelleyemez. Divan şiirinin ifade zenginliğinden yararlanan şair, kendini de ukalalığa yol açmadan yüceltir.

Sonuç olarak divan edebiyatı eserlerinin kavram dünyasını zenginleştirmede araç olarak kullanılmaya müsait eserler olduğu söylenebilir. Şiirlerde kullanılan edebi sanatlar, özenle seçilmiş kelimeler eserlerin bu amaçla kullanılmasına hizmet edecektir.

Biz de çalışmamızda divan edebiyatında müstesna bir yer teşkil eden Necati Bey divanından örnek bir gazeli kullandık. Divan edebiyatı ürünleri içerisinde kavram dünyasını zenginleştirmede kullanılacak şüphesiz birçok örnek mevcuttur. Bu incelemede, Necâti Bey’in muhtevalı gazellerinden biri ele alınarak aynı zamanda divan şiirinin sembolik dili çerçevesinde, beyitlerde geçen unsurlar da açıklanmaya çalışıldı. Ancak Necâti Bey’in divanında, düşüncelerini çok açık bir şekilde ifade ettiği ve yaşadıklarıyla paralellik gösteren başka şiirleri de bulunmaktadır. Yine çalışma içerisinde Necati Bey’in kısa bibliyografyasına yer verilmiştir. Örnek olarak sunulan gazel, beyitler şeklinde incelenmiş ve her beyit hem edebî sanatlar açısından hem de kavram dünyasına katkıları açısından değerlendirilmiştir.

Yukarıda açıklanan genel ve hususi hükümlerden sonra kısaca Necâti Bey’in dışa dönük, müşahede ve terkiib kabiliyeti mükemmel, dünya zevklerine meyilli, dili-bilhassa Türkçe kelime ve tabirleri, atasözlerini- bütün imkânlarıyla kullanan bir şairdir. Necâti Bey’in tek eseri olan Divanı’ndan seçtiğimiz ve şerh ettiğimiz bu güzel gazel de onun muhteşem şairliğini kanıtlamaktadır. Çalışmamızda aynı zamanda divan şiirinin müstesna bir örneğinden yola çıkarak gençlerin kavram dünyalarını zenginleştirmede divan şiirinden nasıl yararlanılabileceğine dikkat çektik. Divan şairleri içerisinde güzide bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz Necâti Bey’in, hak ettiği ilgi ve alakayı görmemesinden mustarip olarak yaptığımız çalışmanın amacına ulaşmasını diliyoruz.

KAYNAKLAR

Banarlı, N.S. (2004). **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. I.Cilt.** İstanbul: Devlet Kitapları.

Çavuşoğlu, M. (2001: Nisan). **Necati Bey Divanı'nın Tahlili.** İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Devellioğlu, F. (2005). **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat.** Ankara: Andın Kitabevi Yayınları.

İpekten, H. (2004). **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz.** İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kılıçoğlu, İsmail(yay.ynt.). (1989). **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti. IV.Cilt.** İstanbul: Hikmet Yayınevi.

Pala, İ. (2008). **Divan Edebiyatı.** İstanbul: Kapı Yayınları.

Pala, İ. (2009). **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü.** İstanbul: Kapı Yayınları.

Şemseddin Sami. (1989). **Kamûs-ı Türkî.** İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tarlan, A.N. (Haz.). (1992). **Necati Beg Divanı.** Ankara: Akçağ Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2009). **Yazım Kılavuzu.** Ankara: TDK Yayınları.

www.itusozluk.com